

Encyklopedické heslo

ÚDOLÍ VČEL

František Vlášil, 1967

Námět: Vladimír Körner. **Scénář:** Vladimír Körner, František Vlášil. **Dramaturgie:** Antonín Máša. **Kamera:** František Uldrich. **Hudba:** Zdeněk Liška. **Architekt:** Jindřich Goetz. **Střih:** Miroslav Hájek. **Zvuk:** František Fabián.

Hrají: Petr Čepek (Ondřej z Vlkova), Jan Kačer (Armin von Heide), Věra Galatíková (Lenora), Zdeněk Kryžánek (pán z Vlkova), Miroslav Macháček (hnědý mnich), Josef Somr (Rotgier), Václav Kotva (sedlák), Josef Kotapiš, Petr Sedlák (uhlíři), Jana Hlaváčková (slepá dívka), František Kovářík (ovčák), Antonín Pražák, Ludvík Volf (lovci), Ladislav Gzela (Jakub), Petr Štěpánek (Markvart), Michal Kožuch (Blasius, mluví Vítězslav Vejražka), Jana Hájková (mladá Lenora), Zdeněk Sedláček (mladý Ondřej), Miloš Willig (komtur), František Husák (šedý mnich).

Výroba: Filmové studio Barrandov, TS Novotný – Kubala. 96 min., čb, 35 mm, ŠUP. **Premiéra:** 17. 5. 1968.

Při nové svatbě ovdovělého otce, pána z Vlkova, poníží dvanáctiletý Ondřej nevěstu Lenoru, která není o mnoho starší než on, zlomyslným dárkem – košíkem netopýřů, symbolem neplodnosti. Otec jej ve zlosti málem zabije, v následujícím úleku jej však zaslíbí Bohu, pokud se uzdraví. Ještě jako dítě je Ondřej odvezen na sever, přinucen složit slib věrnosti křížáckému řádu a odřící se rodiny a žen. – Po letech má dospělý Ondřej jako člen řádu jediného přítele, asketického Armina von Heide. Jeho fanatismus se vyjeví při útěku bratra Rotgiera z kláštera; Ondřej naopak z náhodného setkání pocítí touhu po domově a dá uprchlíkovi svého koně. Když je Rotgier přesto dopaden a vydán na pospas psům, Ondřej místo pokání tajně opouští klášter. Armin chce zbloudilce přivést zpět, pronásleduje jej mimo území řádu až do Čech, zachrání jej v šarvátce s otrlými uhlíři a přinutí k návratu. Cestou však Ondřej Armina omráčí a pokračuje v cestě domů. – Otec zemřel, tvrz chátrá, vztah Ondřeje a nevládní matky tíží staré viny. Jak domov ožívá, projasňují se i jejich city a ani Armin, který se znovu objeví v kraji, nezabrání nakonec jejich svatbě. Nevěsta jej na usmíření pozve dokonce ke stolu, večer ji však Armin úkladně zavraždí. Ondřej pak Armina předhodí smečce psů a sám se vrací do kláštera.

„Původně jsme chtěli vytvořit film o útěku čtyř rytířů z řádu, jakýsi středověký western,“ charakterizoval Körner svůj a Vlášilův výchozí záměr. Nakonec ve filmu z kláštera německých řádových rytířů kdesi ve východních Prusích prchá osamocený Ondřej z Vlkova a místo „westernu“ film exponuje baladicky krutý střet touhy po svobodě s věrností nadosobním principům, živočišně dychtivého prožívání světa se zachmuřeným asketismem, prosluněného vztahu k domovu se syrovostí života v nedobrovolném exilu. Zdálo by se, že příběh akcentuje především problém odpovědnosti k přijaté víře, kterou až k fanatismu a sebeobětování zosobňuje Armin von Heide. Jako někdejšímu účastníkovi křížáckého tažení do Svaté země je mu cizí každý projev „nečistoty“ myšlenek i těla, zatímco v Ondřejovi se i po letech strávených v řádovém společenství nepřestává ozývat touha po domově a po přirozeném soužití v rodině. Právě vyobcování z ní je však pramenem jeho osudového prokletí: na počátku všeho stojí otcovské provinění vůči synovi, chvilkové zapomenutí na přirozenou povinnost lásky, a od něho odvíjí se s železnou zákonitostí řetězec fatálních následků, vrcholících až v tragickém konci. Ondřej se s řádem ani s chladem a ponurostí polské přímořské krajiny nesžije, a ani Arminovo přátelství, které může navozovat i jisté homoerotické podtexty, se mu nestane náhradou za plnost existence na rodné tvrzi. Když je svědkem, jak řád nemilosrdně naloží s uprchlým Rotgierem, rozhodne se sám k útěku. Je to ale právě Armin, kdo svého přítele a zbloudilou ovečku nehodlá nechat na pospas světu, který obklopuje řádové území a je pln vlažnosti ve službě Bohu. On sám je přitom její zosobněný princip: přesvědčen, že „teprve utrpení přibližuje k Bohu“, je ochoten pro splnění svého fanatického úkolu obětovat

Petr Čepek a Jan Kačer ve filmu Františka Vlácilův Údolí včel (1967).

Foto archiv

třeba i sebe sama. To se také v krvavém finále skutečně stane, ještě předtím však se neodvratně naplní marnost Ondřejovy snahy vymknout se vlastní sudbě, stát se pánem svého vlastního osudu. Vidíme-li tedy v závěrečných záběrech filmu Ondřeje znovu na mořském břehu, při návratu do sídla řádu, nejde ani tak o „návrat ztraceného syna“, o vítězství Arminova duchovního odkazu popírajícího pro víru třeba i všechen život na zemi, nýbrž o rezignované podvolení se předurčenosti lidského losu, a také trestu za otcovské porušení řádů lidských, nikoli božských. Determinace jedincova života nadosobními silami dějin, stejně jako vy-pjatě procitovaný vztah k osudové náhodě, bortící navždy vztah syna a otce, to jsou ostatně úhelná témata takřka celé Körnerovy tvorby scénářistické i prozaické. Vláčil se středověkého příběhu ze 13. století zmocňuje s realistickou věrností, někdy až naturalismem, jako v několika krvavých scénách vražd, bitek a umírání, zároveň však s metaforickým nadhledem a rozmáchlostí, povyšující duchovní dualismus obou hlavních postav do roviny nadčasového symbolu.

Motiv včel, kterým se film otevírá a jímž se evokuje teplo lidského společenství, je záhy vystřídán chladnými přímořskými scenériemi, nad nimiž zní jen ponuré liturgické zpěvy a zlověstný zvuk klášterního rohu. Útěk přivádí Ondřeje zpět do prosluněné domoviny, k úlům, bzukotu včel, zvuku cepů mlátících obilí, ke světským zpěvům dětí a také – ke smíchu. Smích je to, co vrací člověka přirozenému životu, to co ruší sílu dogmatu, roz-vrací jeho moc – tady Körner s Vláčilem jako by předjímal film *Jméno růže* (Jean-Jacques Annaud, 1986) či ještě spíše jeho předlohu, stejnojmenný román Umberta Eka z roku 1980. Proto Armin smích tak nenávidí, proto je jeho tvář neustále asketicky stažena, proto dvakrát jakoby náhodou padne ve filmu zmínka o jeho rukách: „Tvoje ruce jsou studené, jako kdyby v nich nebyl život.“ Mesiášská umanutost staví jej nejen mimo ostatní lidské bytosti, ale doslova proti nim, neboť vedle jeho oddanosti Bohu jsou všichni kolem pouhými zmetky prozřetelnosti, které by bylo nejlépe pro spásu jejich duše vymýtiti jako odporný plevel. Stačí pak, aby-chom Boha například v rozhovoru Armina s mnichem Blasiem zaměnili za jakýkoli jiný nadosobní princip obrácený v dogma a rázem se ze středověku ocitneme uprostřed traumat století našeho.

Obsazení Jana Kačera do role Armina dokonce přímo vybízí ke srovnání s jeho rolí mládežnického aktivisty Jarý ve filmu Evalda Schorma *Každý den odvahu* (1964), který chce se stejnou zarputilostí vnucovat svému okolí zase víru v revoluční komunistické ideály. Jarý se ještě snaží vybědnout z vlastní morální kocoviny, v Arminovi však už si tvůrci Ú. v. o pouhé tři roky později mohli dovolit ukázat zosobnění dogmatu jako nelid-ského mystéria, jež se pod rouškou obecné spásy neštítí ani vražd.

Jak potvrzují dobová svědectví, vzniklo Ú. v. také souhrou náhod. Po Vláčilově rozměrné epopeji *Marketa Lazarová* (1965 – 1967) zůstaly na Barrandově nákladné kostýmy a dekorace, a tak vznikl nápad zhodnotit náklady na jejich výrobu použitím ještě v jednom filmu. Vláčil se právě v té chvíli spojil s Vladimírem Körnerem (1939), který se už tři roky zabýval sběrem materiálu k románu o středověkých řádových rytířích. Román pak skutečně vyšel v roce 1970 pod názvem *Písečná kosa*, ještě předtím však Körner na Vláčilovu výzvu na stejné látce vystavěl námět samostatné filmové balady, na počátku roku 1967 spolu podle něj se-psali literární scénář a v červnu až říjnu 1967 se Ú. v. natáčelo. Körnerova knižní novela *Údolí včel*, vydaná v roce 1978, je tedy až dodatečným literárním dotvořením scénáře, který byl v době dokončování filmu otiš-těn ve Filmu a době č. 9/1967.

Premiéra filmu se konala ve vzrušené atmosféře „obrodného procesu“, a přesto, že bychom dnes soudili, že její myšlenkové poselství muselo právě v tu chvíli ve společnosti výrazně rezonovat, zdá se, že tomu tak do-cela nebylo. Někteří dokonce soudili, že „je opravdu těžké pochopit tento svět v jiné než přesně historicky determinované rovině“, většinou se však pozornost recenzentů vyčerpala srovnáváním s Vláčilovým pořed-chozím filmem, *Marketa Lazarová*: tváří v tvář její monumentalitě a básnivosti se Ú. v. jevílo jako příliš úz-ké, teozovité a v řešení zápletky i některých hereckých výkonech (Jan Kačer) nepřesvědčivé.

BIBLIOGRAFIE: „Filmový přehled“ 1968, č. 15. • Šárka Bartošková, *Československé filmy 1966 – 1968*. Český filmový ústav 1970, s. 126 – 127. • Vladimír Körner – František Vláčil, *Údolí včel*. „Film a doba“ 13, 1967, č. 9, s. 462 – 479. • [Vladimír Körner:...] „Květy“ 1968, č. 3, s. 37. • V. Ludvíková, *Z údolí včel*. „Kino“ 1968, č. 2, s. 4 – 5. • Alois Humplík, *Údolí včel*. „Večerní Praha“ 15. 5. 1968, č. 112, s. 3. • (vf-a), *Premiéry našich kin*. „Zemědělské noviny“ 16. 5. 1968, s. 4. • vbc [Vlastimil Vrabec], *Cestou k „Údolí včel“*.

„Svobodné slovo“ 17. 5. 1968, s. 5. • Miloš Fiala, *Údolí včel*. „Rudé právo“ 23. 5. 1968, č. 141, s. 5. • dn [Drahomíra Novotná], [Španělští novináři...] „Filmové a televizní noviny“ 29. 5. 1968, č. 11, s. 2. • Svatoslav Svoboda, *Údolí včel*. „Mladá fronta“ 31. 5. 1968, s. 4. • Jan Hořejší, *Státní cena...* „Květy“ 1968, č. 21, s. 52. • M. Fiala, *Vláčilovo Údolí včel*. „Kino“ 1968, č. 11, s. 12. • Jan Žalman, *Umlčený film*. Praha 1993, s. 247 – 251. • Jan Lukeš, *Jedinec v soukolí osudu*. „Filmové listy“ (zvláštní vydání k Projektu 100 – Zima 1996), Praha 1996, s. 46 – 49.

CENY: leden 1968: peněžitá odměna F. Vláčilovi, V. Körnerovi a F. Uldrichovi za *Údolí včel* v rámci hodnocení produkce FSB 1967.

SOUNDTRACK: *Údolí včel*. Bonton/Zóna, 1996.

Jan Lukeš